

виявляється у процесі виконання ними професійних функцій або відповідної політико-правової діяльності. Зростання рівня спеціалізованої правосвідомості юриста-фахівця безперечно потребує стимулювання гносеологічного напрямку в розвитку його професійного мислення:

– у теоретичному аспекті – це поглиблення правової ерудиції та перетворення знань на загальні поняття і концепції;

– у соціо професійному – це формування юридичної мотивації щодо вдосконалення чинного законодавства;

– у практичному (раціональному) – майстерне оволодіння засобами правової культури з утілення демократичних принципів діяльності державних установ, правоохоронних органів і сприяння гідній соціальній практиці реалізації права.

О. Г. Данильян, доктор філософських наук, професор

ДЕЯКІ НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

В умовах різноманітних перетворень, що відбуваються в сучасній Україні, значення правового виховання громадян суттєво підвищується. Прийняття Конституції України створило міцне та надійне підґрунтя для його здійснення на якісно новій базі. Разом із тим складні трансформаційні процеси, що позначаються на житті суспільства у цілому, негативно впливають і на вирішення питання оптимізації правового виховання. Економічна криза, неефективна політика державної влади щодо її подолання, політична нестабільність, невиконання передвиборних обіцянок політичними діячами, засильство корупції в усіх ешелонах публічної влади тільки ускладнюють ситуацію у правовій сфері та прискорюють процес втрати громадянами України як моральних, так і правових орієнтирів. Це у свою чергу призводить до різного ступеня деформації правосвідомості, погіршення криміногенної ситуації у країні, невиконання правових приписів населенням, що виступають чинниками соціальної нестабільності. Значення правового виховання за цих умов не тільки не зменшується, а навпаки, помітно зростає. Таким чином, без вжиття комплексу заходів щодо розв'язання різноманітних державних і суспільних проблем ефективність правового виховання буде несуттєвою, але саме робота у цьому напрямі покликана застерегти (навіть забезпечити) від масового падіння рівня правової культури громадян, а також сприяти її підвищенню.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить про те, що проблемам правового виховання присвячено чимало праць. Цим питанням займалися та займаються такі вчені-юристи, як В. Андрейцев, С. Демський, В. Колісник, Л. Марченко, С. Матвєєв, О. Орлова, Л. Павловська, О. Петришин, С. Погребняк, С. Серьогіна, Ю. Смішук, В. Тацій, Ю. Тодика та ін. Відповідні дослідження у межах інших суспільних наук проводили вчені В. Воднік, О. Дзьобань, Л. Герасіна, В. Головченко, Ю. Калиновський, Є. Коваленко, О. Кондратюк, А. Кутиркін, Н. Осипова, М. Требін, М. Щербань та ін. Необхідно звернути увагу також на роботи російських науковців, а саме: В. Брюховецького, І. Кірсанова, В. Оксамитного, А. Семитко, Н. Соколова та ін. Незважаючи на розмаїття поглядів щодо різних аспектів правового виховання, чітких уявлень стосовно шляхів його вдосконалення на сьогодні у літературі майже не існує. Саме тому метою нашого виступу є визначення деяких напрямів оптимізації процесу правовиховної діяльності з урахуванням сучасних реалій та проблем у суспільному житті України.

Головним напрямом оптимізації правового виховання в сучасній Україні, на нашу думку, є створення багатоступінчастої системи правової освіти, яка покликана забезпечити безперервність правовиховних дій щодо населення.

Відомо, що правова освіта в демократичному суспільстві повинна здійснюватися на всіх етапах життя особи: у сім'ї, дошкільних закладах, загальноосвітніх середніх школах, професійно-технічних навчальних закладах, вищих навчальних закладах, установах післядипломної освіти, державних установах, на підприємствах, фірмах різних форм власності, у громадських організаціях, а також самостійно. Тільки така багатоступінчаста система може забезпечити ефективність та формування необхідного рівня правосвідомості і правової культури. Кожен із названих етапів має відповідати рівню розвитку людини і сприяти не тільки засвоєнню правових знань, а й формуванню чітких та сталих переконань щодо необхідності правомірної поведінки [1, с. 323].

Першим етапом правової освіти завжди виступали і мають виступати сім'я та дошкільні заклади, де діти одержують початкові знання про норми поведінки, у них формуються навички їх додержання, виховуються повага до батьків, вихователів, однолітків, людей похилого віку. Особливе значення при організації правової освіти на даному етапі є розуміння того, що для досягнення позитивного результату необхідним є створення умов, за яких кожна дитина стає об'єктом правової освіти, а таке навчання проводиться не тільки в дошкільних закладах, а й є частиною освіти і виховання в сім'ї. Не можна ігнорувати ту істину, згідно з якою правова освіта не буде ефективною, якщо одержання правових знань не підкріплюється позитивним прикладом поведінки батьків та їх виховним впливом на дитину. Із цією метою на основі

програм, затверджених Міністерством освіти і науки України за узгодженням з Міністерством юстиції України, треба розробити серію посібників, методичних рекомендацій та методичних вказівок для батьків і вихователів дошкільних закладів з етичної, правової освіти та виховання дітей дошкільного віку [2, с. 123].

Доцільним також є створення захоплюючих комп'ютерних ігор, програм, мультфільмів, дитячих оповідань, у яких з урахуванням рівня свідомості і можливостей дітей дошкільного віку висвітлювалися б в ігровій формі питання моральності та права¹.

Другим етапом правової освіти має стати навчання в загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах. У даний час школярі одержують основні правові знання під час опанування предмета «Основи правознавства», що викладається у дев'ятому класі. Ця дисципліна містить лише загальний огляд теоретичних понять різних галузей права і, на жаль, відсутній аналіз конкретних питань, звернення до яких дозволило б учню сформулювати повагу до права, одержати стійкі переконання з приводу необхідності правомірної поведінки, краще орієнтуватися в правових відносинах, а також при нагоді вміти захищати свої права. Очевидно, що у цьому напрямі треба працювати, вносити певні корективи.

Відомо, що правова освіта і виховання є найбільш ефективними в певний період життя людини. За браком правовиховної дії з боку суспільства в конкретному віковому періоді подальше правове виховання стає важчим або набуває рис перевиховання. Отже, вважається, що якщо людина до 20–25 років не одержала належного виховання, у тому числі правового, то у неї сформується інфантильне чи нігілістичне ставлення до права, а це у подальшому призводить до девіантної поведінки, порушення правових норм. З огляду на сказане доцільно організувати безперервне вивчення питань моральності і права дітьми та підлітками протягом усього їх навчання в школі з метою засвоєння кожним школярем основоположних правових норм, не тільки набуття ним знань основ законодавства, а й формування глибокої поваги до демократії, права, потреби і звички додержуватися закону, своїх обов'язків, а також знання своїх прав та прав інших людей. Деякі дослідники за рахунок варіативної частини навчального плану пропонують увести додаткові правові дисципліни: «Вчимося бути громадянами», «Практичне право», «Світ права», «Цивільна освіта», «Права людини» тощо [3]. Таким чином, для реалізації цієї мети необхідно також повною мірою використовувати можливос-

¹ Такі ж захоплюючі і пізнавальні комп'ютерні програми, ігри, фільми, збірники оповідань, текстів тощо, в яких висвітлювалися б питання права і моральності, повинні бути створені і для інших категорій українського населення.

ті позакласної та позааудиторної роботи з правового виховання і освіти, до якої треба залучати батьків, представників громадських організацій, працівників правоохоронних органів тощо.

Третім етапом правової освіти і виховання молоді є навчання у ВНЗ. Саме тут особистість має поглибити правові знання, одержані в середній школі, сформувавши професійну правосвідомість, що істотно відрізняється, наприклад, у представників медичних спеціальностей та правознавців. Так, вбачається за доцільне в неюридичних освітніх закладах увести в навчальний процес різноманітні спецкурси з правової тематики, наприклад, спецкурс із прав людини та механізму їх захисту. Введення названих спецкурсів сприяло б поглибленню правових знань студентів і поліпшенню ситуації у сфері правової освіти та правового виховання. Необхідно, аби подібні спецкурси мали практичну спрямованість і дозволяли студенту водночас підвищувати рівень правової освіти та одержувати конкретні практичні навички із захисту прав і свобод людини і громадянина.

Як окремих етап правової освіти в Україні можна розглядати правову освіту і виховання працюючої частини населення країни та пенсіонерів. Ця діяльність на даному етапі повинна бути складовою процесу післядипломної освіти, проводитися на державних підприємствах і у приватних фірмах, в перебігу суспільної діяльності громадян та шляхом їх самоосвіти. У процесі правової освіти і виховання цієї групи населення мають активно використовуватися всі традиційні правовиховні форми і методи: лекторії та кінолекторії правових знань, тематичні вечори з юридичних питань, юридичні клініки, громадські юридичні консультації тощо.

Одним із найважливіших каналів правового виховання і правової освіти даної категорії населення є засоби масової інформації, роль яких у формуванні правової свідомості, правової культури, поваги до права і правомірної поведінки особистості закономірно зростає у процесі трансформації суспільства від тоталітаризму до демократії. Це пов'язане з тим, що правова культура виступає особливою формою духовно-практичної діяльності, яка забезпечує закріплення і реалізацію загальних суспільних інтересів за допомогою формування правових стереотипів, поглядів, цінностей, а також передбачає участь громадян у правозастосовній діяльності та функціонуванні системи державно-правових інститутів. Саме на цьому етапі роль засобів масової інформації у демократичному суспільстві при формуванні правових цінностей і стереотипів є не менш значущою, ніж роль правоохоронної системи.

Черговим (не менш важливим) напрямом підвищення ефективності правового виховання в сучасній Україні є пропаганда законослухняної поведінки, а також пробудження інтересу громадян до правових знань. Для досягнення

цієї мети держава і громадські організації повинні активно використовувати методи правової пропаганди, агітації, реклами та «public relations»¹. За допомогою цих методів необхідно здолати несприятливу тенденцію у нашому суспільстві, коли у багатьох людей немає бажання, стимулів, прагнення оволодіти правовими знаннями і досягти належного рівня правової культури.

Отже, розглядаючи перспективи правового виховання в нашій країні, слід виділити такі завдання щодо його оптимізації: створення багатоступінчастої системи правової освіти в країні – оновленого правового лікнепу; підвищення загальної моральності громадян; диференційована відповідно до різних соціальних, професійних та вікових ознак населення популяризація правових знань (зокрема, через засоби масової інформації); пробудження інтересу населення до правових знань та забезпечення їх доступності; застосування методів реклами і «public relations»; розвиток сімейного правового виховання тощо [4].

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що у процесі організації правового виховання важливо використовувати весь комплекс дій суб'єктів правового виховання з метою забезпечення ефективного впливу на всі соціальні та демографічні групи населення країни. По-перше, цей вплив повинен бути професійним; по-друге, організацію правового виховання необхідно забезпечити належним фінансуванням; по-третє, треба законодавчо стимулювати діяльність громадських організацій, які здійснювали б правове виховання населення; по-четверте, найбільшу увагу в правовиховній роботі слід приділяти молоді, у першу чергу найменш соціально захищеній її частині: дітям із неблагополучних сімей, позбавленим батьківської турботи, сиротам, оскільки саме серед представників цієї молоді спостерігається найвищий рівень девіантної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за заг. ред. акад. В. Я. Тація, акад. А. П. Гетьмана, проф. О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2010. – 368 с.
2. Кутиркін А. Шляхи розвитку теорії та практики правового виховання населення України/ А. Кутиркін // Право України. – № 3. – 2008. – С. 122–125.
3. Правова освіта та правове виховання як один із напрямків профілактики проти-правної поведінки неповнолітніх [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.moippo.mk.ua/institute/news/552/>
4. Орлова О. О. Механізм правового виховання / О. О. Орлова // Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ. – № 4. – 2005. – С. 57–65.

¹ *Public Relations* – зв'язки з громадськістю – технології створення і впровадження образу об'єкта (товару, послуги, фірми, бренду, особистості) у ціннісний ряд соціальної групи з метою закріплення цього образу як ідеального і необхідного в житті. У даному випадку – технологія створення образу «правової людини», тобто людини, яка має високу правову культуру і правосвідомість.